

COMUNICACIÓ

Oriol Farrés i Juste: *La salut com a problema sistèmic*

La filosofia i la salut es relacionen de diverses maneres. Si donem una ullada als textos filosòfics de la Grècia de l'antigor, veurem que la salut era, normalment, una de les condicions per a l'autarquia, l'autosuficiència individual i col·lectiva. De fet, la mateixa filosofia, en la mesura que pressuposava temps de lleure i la satisfacció d'una sèrie de necessitats, també depenia de la salut. Aristòtil fou un dels primers a constatar aquest fet. Deixant de banda els tradicionals problemes de la «salut del cos» i la «salut de l'ànima» propis del dualisme, el gaudi de benestar s'ha associat sempre a una vida plena, a un acostament a la felicitat. Com és lògic, doncs, ha estat un tema que sempre ha preocupat pensadors diversos, fins i tot després que la medicina adoptés el mètode científic i es dissociés substancialment de la filosofia. Aquí, però, tractarem amb mirada analítica algunes de les definicions de salut que actualment tenen un cert pes. El coneixement de la salut, un tema que poc o molt ens interessa a tots, també passa per la filosofia, ja que en aquesta el principal problema i tendència és, al cap i a la fi, el mateix coneixement. Vegem-ho d'una vegada, doncs.

No es pot negar que la salut, en lloc de ser concebuda com un fenomen aïllat, amb la seva pròpia lògica i les seves lleis internes, es va pensant cada vegada més com un afer global i col·lectiu. La salut no és solament un estat de benestar individual, el quocient de la relació individualitzada metge-pacient, sinó també el resultat de múltiples interaccions a molts nivells. De la visió simple i reduccionista de la salut entesa com a bé individual que consisteix, bàsicament, a no estar malalt, s'ha anat passant a una concepció més rica, més completa, en la qual intervenen una gran quantitat de factors, a part dels purament biològics. La salut sembla que va esdevenint un problema de tots, un problema en el qual estan implicats una bona colla de professionals de disciplines diferents. Té, doncs, una dimensió social acceptada. Amb aquest col·loqui, sembla que el problema de la salut ha arribat fins a la filosofia. Què hi pot aportar aquesta? Doncs, la reflexió conceptual, el problema de la definició i una mica de perspectiva històrica. A efectes pràctics, tot s'ha de dir, no gran cosa. Però, com hem plantejat al

començament, l'àmbit del coneixement general –i del coneixement sobre com utilitzar el coneixement– no és gens menyspreable.

La cèlebre definició de l'Organització Mundial de la Salut (OMS) de 1948 deia: «*la salut és un estat de complet benestar físic, mental i social, i no solament l'absència d'afeccions o malalties*». En aquest enfocament s'hi palesa una voluntat de definir la salut d'una manera més ambiciosa que la mera «aproximació per via negativa» –en el sentit d'identificar-la amb el fet de no patir malalties. Però, d'aquesta manera, la salut es converteix en l'estat ideal de benestar al qual tothom aspira. La salut, així, esdevé quasi utòpica. Es constata el següent: si som massa exigents amb les definicions, aleshores no seran prou factibles, ja que no contindran cap exemple particular i passaran a ser meres idees formals, buides de contingut. Potser li passa alguna cosa semblant a la definició de l'OMS. Tal vegada és relativament senzill de detectar un estat de benestar en el pla físic, però a ben segur que no succeeix el mateix amb els plans mental i social. Com podem saber si una persona és del tot sana mentalment i social? A partir de quins criteris? La conseqüència de tot plegat és que la salut és vista com una qüestió de grau i no de tipus. Més o menys salut, això és tot. I sempre de manera aproximada.

Jordi Gol va definir la salut en 1976 com «*una manera de viure autònoma i solidària*». Si fa no fa, veiem que, en aquest cas, es repeteix el mateix problema d'abans. El nivell d'exigència de la definició és alt i, a més, els criteris que s'usen són difícils de quantificar i, en aquest sentit, no gaire operatius. De les definicions, hom esperaria que fossin funcionals. Ara bé, no es pot negar que la clàssica definició de J. Gol ja va en la direcció de comprendre la salut d'una manera més holista, prenent en consideració les relacions de l'home amb la resta d'homes i amb l'entorn. Aquesta tendència és força interessant, almenys per tres raons: fa dependre la salut d'una multiplicitat de factors de diferent ordre; motiva el compromís social en la lluita per assolir una major qualitat de vida; conjumina benestar individual amb sostenibilitat social i ambiental. El model bio-psico-social de la medicina és, a hores d'ara, un dels més recents per a l'estudi de la salut. En efecte, doncs, la salut va guanyant més i més espai teòric i, en conseqüència, es va emplenant de sentit.

L'Escola de Salern, creada en el segle IX dC, representa el mite fundacional de la medicina europea a l'Edat Mitjana. Li devem

una de les frases més populars de la història de la medicina: *Medicus curat, natura sanat* (*Regimen Sanitatis Salernitanum*). La podríem traduir com: «El metge té cura (tracta), però la natura guareix.» Val a dir que caldrien estudis fets amb deteniment per a veure com es concebia l'art mèdica a l'època medieval. Tanmateix, ara això només ens interessa de manera superficial. De fet, aquest aforisme ens proporciona una idea interessant. El metge, tradicionalment, vetllava pel malalt, el tractava, en tenia cura, però conferia a l'entorn en general la funció del guariment. És allò de «deixem que les coses segueixin el seu curs». Avui dia, en canvi, hom espera una curació ràpida per part del metge, amb una medicina molt medicalitzada, depenent de les grans empreses farmacèutiques, que actua sobre els símptomes i les evidències enmig de grans incerteses. La idea reduccionista d'un remei per a cada mal ha portat a una concepció massa tancada i sectària de la tasca mèdica. A més, el prestigi de la ciència en la nostra societat no ha contribuït gens a moderar les expectatives pel que fa a la tasca dels professionals de la salut. Diguem-ho clar: ells tampoc no poden fer miracles.

Medicus curat, natura sanat, conserva tota la seva vigència a condició que operem una inversió en les seves implicacions. De fet, el que abans entrava dins la categoria de «natura» s'ha anat transformant a gran velocitat. Actualment, caldria traduir la natura dels medievals per la paraula genèrica d'«entorn». L'entorn, la societat i el medi ambient, en les seves interaccions mútues, podran contribuir a la curació del malalt si són sostenibles. És per aquesta raó que la salut ha de comptar amb una definició sistèmica. En l'actualitat, la natura, entesa com aquell lloc verge, privilegiat i no tocat per la mà de l'home, ha desaparegut. Tota la natura té l'empremta de l'home, el rastre de la seva presència. Per tant, convé no crear forts desequilibris, no abusar de la influència col·lectiva que es té sobre el medi ambient. I, al mateix temps, convé que la societat tingui uns mínims garantits de benestar per a tothom. La sostenibilitat té una doble aplicació: social i ambiental.

El tractament que ofereixen els metges constitueix un conjunt de mesures pal·liatives que s'efectuen sobre el cos dels pacients per tal que es mitiguin els efectes de les malalties. En un sentit, és cert que contribueixen a guarir. Ara bé, la importància del medi és tota una altra cosa. Té a veure amb la prevenció. I aquí és

precisament on s'inverteix la dita tradicional: l'entorn ha d'estar prou conservat ambientalment i ha de ser prou sostenible socioeconòmicament perquè pugui contribuir a la prevenció de malalties. Les mesures de política sanitària, d'educació en la salut, de disminució de riscos socials, ecològics o laborals, de lluita contra la pobresa i la baixa qualitat de vida, d'informació sobre els efectes dels productes consumits i tota la sèrie d'iniciatives socials encarades a la sostenibilitat contribuiran, sens dubte, a fer augmentar el nivell de salut. La prevenció, forçant una mica les coses, seria homologable a la virtut dianoètica de la prudència en Aristòtil. Una prudència col·lectiva, tanmateix. Ara toca dir que el metge cura, però que l'entorn hauria de ser font de prevenció. Fet i fet, així és com entenem la idea que la salut serà sistèmica o no serà.

En el fons, l'apel·lació a la sostenibilitat no deixa de ser una reminiscència de la definició hipocràtica de l'equilibri com a senyal de salut i benestar. Ara, però, ja no és equilibri dels humors, sinó més aviat equilibri social i del medi ambient. Els indicadors de salut, com que els fenòmens són complexos, encara estan a mig fer. Tot i això, els indicadors de malestar, malaltia i abús en general són cada vegada més evidents. Potser encara no tenim clar què és la salut, però ens enfrontem quotidianament a la malaltia. Es pot dir, fins i tot, que ja la coneixem. Durant aquestes darreres setmanes, l'opinió pública ha estat molt atenta a la problemàtica de Flix, el poble de la Ribera d'Ebre que acull l'empresa Ercros-Erkimia. Quan es filtrà la notícia de l'existència d'una gran quantitat de residus a l'Ebre, entre els quals hi ha DDT, mercuri i urani, l'alarma social es va disparar. S'ha parlat dels problemes ètics, les mesures legals, les responsabilitats polítiques, el risc ecològic i les pressions econòmiques que pateixen alguns territoris de Catalunya. I si hi ha hagut un *boom* mediàtic també és, en part, perquè aquest escàndol repercuteix clarament en la dimensió sanitària. L'exposició a substàncies tòxiques –i fins i tot radioactives– és una amenaça evident per a la salut de la població de la comarca. L'abocament de residus per part de la «Fàbrica» –que és com els habitants de Flix anomenen la planta química– palesa el lligam que hi ha entre la salut i les esferes de l'economia, la sociologia i el medi ambient. Aquesta complexitat és el que hi ha a l'arrel del que anomenem «salut». Vet aquí el repte per al coneixement i la prevenció.